

VJERA I ZAJEDNICA: DIJALOG

FINALALNI IZVJESTAJ O KONFERENCIJI

Sarajevo, 8-10 maj 2009.

Ovaj izvjestaj opisuje glavne atrakcije Završne konferencije projekta **Vjera i Zajednica: Dijalog**, sponzoriranog od strane Ureda za obrazovne i kulturne poslove (ECA) Američke vlade, a implementiranog od strane IREX-a (Medjunarodnog odbora za istraživanja i razmjene). Konferencija je okupila 24 ucesnika programa iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, njihovih 12 kolega, te 7 americkih strucnjaka koje su izabrali ucesnici programa, osoblje IREX-a i dvije partnerske organizacije– Medjunarodni savjet za saradnju iz Philadelphije (IVC) i Internacionalni Multireligijski Interkulturni Centar iz Sarajeva (IMIC). Konferencija je odrzana od 8. do 10. maja 2009 u hotelu Europa i na drugim lokacijama u Sarajevu.

Direktor IMIC-a Marko Orsolić otvorio je konferenciju, rekavši kako se, na udaljenosti od samo nekoliko minuta hoda, u odnosu na lokaciju konferencije, nalazi Latinska cuprija, mjesto gdje se u junu 1904.godine prije 95 godina dogodio atentat na prestolonasljednika Franza Ferdinanda. Mnogo je povijesti prošlo od tada, i bilo je mnogih previranja u regiji. Orsolić je govorio o politickoj zloupotrebi religije na ovim prostorima, te da bi religija trebala da bude izmedju boga i covjeka. On je primijetio da ***“bili vjernici ili ne, agnostici ili ateisti, svi se trebamo boriti za ljudsko dostojanstvo”***

RELIGIJA I OBRAZOVANJE

Nedim Muhedinović iz IMICa moderirao je panel-diskusiju koja je uključivala sljedeće paneliste:

- **Zorica Kuburić.** Profesor sociologije i religije u Novom Sadu, Srbija
- **Davor Marko.** Stručnjak za religiju i medije u obrazovanju
- **Amra Pandžo.** Direktorica nevladine organizacije Mali Koraci
- **Marko Antonio Brkić.** Direktor Medjureligijskog instituta (MRI)

Zorica je opisala istraživanje koje je sprovedeno u Bosni i Hercegovini sa ciljem da se ocijeni kako ljudi sa pravoslavnim, katolickim i islamskim identitetom percipiraju svoju religiju i druge religije. Rezultati su pokazali da predstavnici sve tri religije nepromjenjivo vide njihove vlastite religije pozitivno, a druge dvije religije, do određene mjere negativno.

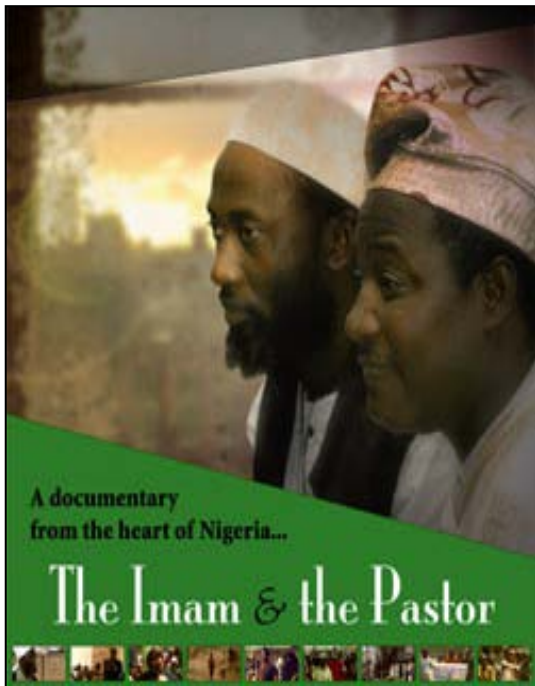
Religija vecinske skupine je ona koja je uključena u školski kurikulum. U podijeljenim zajednicama, djeca mogu ici u istu školsku zgradu ali istovremeno pohađati nastavu u različitim smjenama, koristeći različit nastavni plan i program– jedan za katolike, jedan za muslimane, i jedan za pravoslavne Srbe. Na taj način djeca su zapravo potpuno izolirana jedna od drugih. Dok ustav potvrđuje kako su religija i država odvojene, Zorica je komentirala da to u stvarnosti nije slučaj. Jedan od najinteresantnijih aspekata dvije posjete učesnika u Sjedinjenim državama bilo je uočavanje kako ne samo javne nego i privatne škole, osnovane na principu vjere, kao što je Quakerska škola Friends Select i Rimokatolička škola, primaju učenike svih vjera, također ateiste i agnostike.

Davor je govorio o tome kako mediji pogorsavaju religijske podjele u Bosni i Hercegovini, ucvrscujući ***“paralelna javna misljenja koja ne komuniciraju međusobno”*** Njegovo istraživanje otkriva da religija kao takva nije mnogo prisutna u medijima, osim prilikom vjerskih praznika. Osim toga, glavne su religije prezentirane u medijima samo putem njihovih glavnih predstavnika- na primjer reis-ul-leme, velikog muftije Bosne i Hercegovine i patrijarha Pavla iz Srpske pravoslavne crkve. Što se tiče malih sekta, kao što su Adventisti ili Jehovini svjedoci, oni su potpuno marginalizirani u medijima.

Amra Pandžo je predstavila dva projekta koja trenutno administrira nevladina organizacija Mali Koraci. Prvi je priručnik za nastavnike religijskog odgoja naslovljen “O Mirovnoj dimenziji Islama.” Radi se o rodno-osjetljivoj publikaciji, koja donosi pozitivne prikaze žena muslimanki u javnom životu. Do 2010, svi nastavnici Islamskog vjeronauka u Bosni i Hercegovini dobit će ovu publikaciju i saznat će prisustvujući na radionicama kako da priručnik koriste. Drugi projekat

Malih Koraka je "TRAG-om Vjere i Mira" (Towards Faith and Peace) i fokusiran je na medjureligijsko obrazovanje za ljude mlađe od 21 godine. Tokom ljeta 2009, krscani i muslimani ce posjecivati odvojene radionice, i projekat ce završiti zajednickim medjureligijskim seminarom.

Marko Antonio Brkić je opisao istrazivanje u okviru svoje magistarske teze pod naslovom "Socijalna odgovornost, nasilje, i religijsko obrazovanje." On je primijetio kako prije rata nije bilo ni religijskog obrazovanja ni nasilja, dok je sada paradoksalno istina upravo suprotno. On vjeruje da su škole izgubile autoritet i sustave vrijednosti. Tradicionalno religijsko obrazovanje je "pasivno" u smislu da nas ne ukljucuje u društvo. Mehanizmi politicke moci su vazniji od socijalnog blagostanja. ***"Kao da smo bili slijepi nakon 45 godina provedenih u mracnom podrumu"*** Brkić kaze u svojoj prezentaciji. ***"Kao rezultat toga nemamao jasne religijske ciljeve u obrazovanju."***

IMAM I SVECENIK

Ucesnik programa Igor Lukenda iz Banja Luke, Bosna i Hercegovina, prezentirao je dojmljiv dokumentarni film ciji je naslov **Imam i Svecenik**. Film je izvanredna prica o religijskom pomirenju i ostvarivanju mira u Nigeriji. Film je zasnovan na radu imama Mohammada Ashafa i protestantskog svecenika Jamesa Wuyea i govori o njihovom preobrazenju, od vodja militantnih krscanskih i muslimanskih grupa mladih do glavnih graditelja mira. U filmu Imam Ashafa i svecenik James opisuju svoj odnos ukratko jednom recenicom: ***"Mi smo kao bracni par koji se ne moze razvesti u interesu svoje djece."***

SPOMENUTE PUBLIKACIJE

Religion and Tolerance: An anthology of texts. *Journal of the Center for Empirical Research on Religion.* Edited by Svenka Savić and Rebeka Anić. Vol II, No. 11. Novi Sad. January – June 2009.

Religion and Pluralism in Education: Comparative approaches in the Western Balkans. Edited by Zorica Kuburić and Christian Moe. CEIR in cooperation with the Kotor Network. Novi Sad 2006.

Images of Religious Others: Discourse and distance in the Western Balkans. Edited by Christian Moe. CEIR in cooperation with the Kotor Network. Novi Sad 2008.

A Native Perspective in Multi-religious Dialogue in the 21st Century. Svenka Savić and Rebeka Jadranka Anić. Future publikacije ženske studije I istraživanja. Novi Sad 2009

Davor Marko. **So in the West there is Some Other God: Stereotypes and prejudice in the media towards Islam.** Published by Mediaplan Institute in Sarajevo with support from Konrad Adenauer Stiftung. March 2009.

Svenka Savić. **Feminist Theology.** Futura publikacija. Novi Sad. 2002.

PREZENTACIJE AMERICKIH STRUCNJAKA

Ann Stauffer iz IVC-a, Philadelphia moderirala je dvije sesije za Prezetacije americkih strucnjaka, i to:

- **Marwan Kreidie.** Arapsko-americka razvojna korporacija, Philadelphia
- **Maurice Scott.** Policijska atletska liga, Philadelphia
- **Ralph Blanks.** Africko-americke medju-denominacijske svetenicke sluzbe, Philadelphia
- **Amy Johnston.** Program zidnog slikarstva Grada Philadelphije, Philadelphia.
- **Jeremy Brochin.** Penn Hillel. Univerzitet u Pennsylvaniji.
- **Amanda Grant.** UNICEF_Georgetown, Univerzitet Georgetown, Washington DC.
- **Carolyn Shank.** Skola Friends Select, Philadelphia.

Svi americki strucnjaci opisali su kako su bili opcinjeni ljepotom zemlje i ljudi Bosne i Hercegovine. Opisali su i kako su bili potreseni i ganuti tokom posjete i obilaska zemlje, sto je prethodilo konferenciji.

Marwan Kreidie je ukazao na paralele izmedju podjela u Bosni i Hercegovini i Libanonu, zemlji njegovog oca. Pokazao je Public Service Announcement- Najavu javnog servisa (PSA) koju je napravila grupa mladih iz Libanona, a koja pokazuje ljude iz drugih zemalja kako sebe nazivaju gradjanima odredjene zemlje (na primjer "ja sam Amerikanac" ili " ja sam Spanac"), dok se Libanonska omladina identificira sa pripadnicima odredenih grupa kao sto su Suni, Shia, ili Dru. Tekst na kraju PSA kaze: ***"Kazemo da smo Suni, ili Shia, ili Dru. Kada cemo se poceti zvati Libancima?"*** Marwan je nastavio opisujuci iskustva arapske zajednice u Sjedinjenim drzavama nakon dogadjaja 11. septembra, kada smo ***"odjednom postali neprijatelji."*** On je primijetio da u Philadelphiji, za razliku od ostalih americkih gradova, nije bilo niti jednog nasilnog incidenta izmedju krscana i muslimana. Marwan je objasnio da, ***"Umjesto toga, mi smo razgovarali."***

htjeli smo da se zna za nasu imigracijsku grupu. Razgovarali smo sa policijom, sluzbenicima, medijima..." Dok federalna vlada nije pokazala suosjecanje, lokalna vlada u Philadelphiji jeste. Marwan je upozorio ucesnike da preuzmu inicijativu u dosezanju medija:

***"Mediji mogu biti vas najveći neprijatelj, ali vam mogu biti i najveći saveznik.
Dajte im price. Olaksajte im posao.
Dosadjujte im! Nemojte sutjeti. Ispricajte vasu pricu!"***

Ralph Blanks je potvrdio kako postoji tradicija tolerancije unutar različitosti u Philadelphiji, potsjetivši učesnike ***"Philadelphija je mjesto bratske ljubavi i sestrinske naklonosti."*** Govorio je o ulozi koju je u evoluciji Amerike odigrala Američka crnačka crkva, podsjećajući nas na riječi američkog crnog socijalnog reformatora, aktivista, pjesnika, filozofa i odgajatelja W.E.B. Du Bois-a, koji je govorio o tri dara koja su Afroamerikanci donijeli u svoju zemlju: pjesmu, znoj i snagu mišića, i duh. ***"Afroamerikanci su narod pjesme, koja im pomaze da pravaziđu svakodnevne poteškoće"*** kaže Ralph, dodajući kako su druge religijske i rasne grupe takođe imale beneficije od borbi i dostignuća Afroamerikanaca.

"Vaša zemlja? Kako je postala vaša? Prije nego što su hodočasnici došli ovdje. Ovdje smo donijeli naša tri dara i pomiješali smo ih sa vašima: poklon kroz priču i pjesmu – nježnu, inspirativnu melodiju u neskladnoj i nemelodичnoj zemlji; poklon znoja i misicne snage kako bismo uzvratili divljini, osvojili tlo, i postavili temelje ovog ogromnog industrijskog carstva dvije stotine godina prije nego sto su vase slabe ruke mogle ista uciniti; treci je poklon bio Duh.... I nisu li ovi darovi vrijedni darovanja? Zar nije ovo rad i borba? Bi li Amerika bila Amerika bez njenih crnackih naroda?"

Iz W.E.B. Du Bois' DUSE CRNACKOG NARODA` (Poglavlje IV: PJESME O TUZI)

Maurice Scott je podijelio razloge zbog kojih on radi to sto radi: ***"Ja sam policijski sluzbenik, djakon, otac. Ali prije svega ja sam sa Bogom - nasim Bogom."*** Rekao nam je pricu o desetogodisnjem dječaku kojega je otac dopratio u skolu jedno jutro 2004. godine. Kada su se priblizili skoli, dogodila se pucnjava. Kada se rascistio dim od pucnjave, skolski cuvar je pogodjen u glezanj a dječak je bio mrtav, pogodjen u sljepocnicu. I to je jedan od razloga zasto Maurice uci djecu kako da se snose sa ljutnjom i sukobom.

Amy Johnston je ucesnicima pokazala slide-show fotografija snimljenih tokom posjete po Bosni i Hercegovini u danima prije konferencije. Najviše je bila impresionirana duhom i inicijativama iz

Ministarstva obrazovanja Tuzlanskog kantona, i Centrom za mlade u Srebrenici. Amy je opisala kako se u njoj ***“sirio sveprisutni osjecaj gubitka koji slama srce”*** dodajući kako je bila ***“ponizna pred nastojanjima ljudi ovdje bez obzira na frustracije.”***

Jeremy Brochin je izrazio nelagodu zbog osjecaja tzv. *chutzpaha* – pojam iz Yiddisha, koji se često koristi u engleskom jeziku, a označava “smjelost” – da se razgovara sa ljudima koji se suocavaju sa izazovima mnogo većim od onih pred kojima se nalaze on sam i njegove kolege iz Amerike. Nastavio je opisujući kako unutar Univerziteta u Pennsylvaniji svaka zajednica ima svoju organizaciju, te kako je proteklih godina intenziviran dijalog između islamskih i jevrejskih studentskih grupa – Hillel i Udruženje muslimanskih studenata Muslim Student Association (MSA). Dva kluba su započela nekoliko zajedničkih projekata:

- Zajedničko islamsko-jevrejsko putovanje za studente u New Orleans kako bi se pomoglo rasciscavanje nakon uragana Katrina u augustu 2005. Jeremy je naglasio da se dogodio postupak planiranja puta koji je pomogao članovima obje zajednice da postanu bliskiji. Lekcija naučena iz ove inicijative je da rad na zajedničkom projektu koji se dotiče jednog problema koji nadilazi pitanja identiteta može pomoći u naglasavanju zajedničkih značajki.
- Dva kluba su također spojila muslimanske i jevrejske studente kako bi raspravljali o razlikama i onome što im je zajedničko u pitanjima kao što su ishrana, seksualnost i skromnost, te molitva.
- Dva kluba su se također suocila sa najtežim problemom, a to je sukob između Izraela i Palestine, kroz projekat za ekonomski razvoj Zapadne obale koji će uključivati i Jevreje i Palestince. Ovaj je projekat opisan na web stranici www.lendforpeace.org.

Amanda Gant je govorila o svom radu sa organizacijom UNICEF-a na Georgetown Univerzitetu, i kako je naučila da volonteri mogu značajno doprinijeti kada je u pitanju preživljavanje djece i to kroz obrazovanje, zalaganje i fundraising (prikupljanje sredstava). Ona je također naučila o vrijednosti snažnog organizacionog razvoja, uključujući zajedničku viziju, strukturu, razvijanje vodstva, planiranje, osiguravanje aktivnosti vezanih za misiju, i doseg.

Carolyn Shank je opisala tradiciju Religijskog društva prijatelja (Quakera) u Sjedinjenim državama i njihov doprinos socijalnoj pravdi i razvoju mira. Postoje različiti ogranci – liberalni, pastoralni, konzervativni, evangelikanski – ali ono što svi imaju zajedničko su jake mirovne vrijednosti. Friends Select, Quakerska škola gdje radi Carolyn u Philadelphiji, prihvata djecu svih rasa i vjera. Curriculum uključuje rješavanje konflikta i traži da se u djeci razvijaju vrijednosti poput jednostavnosti, integriteta, zajednice, jednakosti i poštovanja, te pomaganja.

Carolyn je takodje inicirala 30-minutno Quakersko promisljanje u zajednickoj tisini, ohrabrujuci ucesnike da ustanu i kratko nesto kazu ukoliko se osjete duhovno inspirirani za to. Nekoliko ucesnika je to i napravilo, govoreci o svojim najsnaznijim iskustvima tokom projekta.

RELIGIJA I UMJETNOST

Alen Kristić of the Inter-religious Institute MRV spoke of religious symbols, Aida Abadžić Hodžić

je prezentirala jedan broj casopisa *Vizure* posvecenog religiji u umjetnosti. Eli Tauber iz Jevrejske zajednice Sarajeva prikazao je slideshow radova jevrejskih umjetnika nakon Prvog svjetskog rata. Takodje je govorio o Sarajevskoj Hagadi, jednoj od najstarijih sefardskih Hagada na svijetu, koja je porijeklom iz Spanije. Oslikana u

bakru i zlatu, knjiga pocinje ilustracijama prizora iz Biblije. Historici vjeruju da su je donijeli Jevreji iz Spanije protjerani Odlukom iz Alhambre iz 1492. Prodana je Nacionalnom muzeju u Sarajevu 1894. godine. Tokom Drugog svjetskog rata, rukopis je spasio od nacista, muzejski kustos, Derviš Korkut, dajuci ga muslimanskom vjerodostojniku da ga sakrije. Tijekom rata u Bosni rukopis je prezivio sakriven u podzemnom prostoru u jednoj banci. On je naglasio kako prica o prezivljavanju Sarajevske Hagade tokom previranja u dvadesetom stoljecu simbolizira tradiciju inter-kulturalne saradnje u Bosni i Hercegovini.

AKTIVNOST ZIDNOG SLIKARSTVA

Dok su ucesnici razgovarali o umjetnosti, lokalni umjetnici Jasmina Suljlić Spahić i Selma Kapić Kantardžić bili su zaposleni u drugoj sobi pripremajući dizajn-uzorak za zidnu sliku i palete sa

živim bojama. Kada su uesnici stigli, entuzijastno su poceli slikati mural dodajuci vlastite prizore i tekstove.

JEDNO VECE MUZIKE

Na prvo vece konferencije, uesnici i gosti su bili pocasceni sa dva nastupa u sali Interreligijske sluzbe. Publiku su pozdravili predstavnici Americke ambasade u Sarajevu. Prvi nastup je rezultat zajednickog malog projekta koje su implementirale uesnice **Emanuela Borić** iz Sarajeva i **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle. Emanuela predaje u Katolickom skolskom centru u Sarajevu, i Jasmina predaje u osnovnoj skoli "Centar" u Tuzli. One su spojile ucenike iz obje skole kako bi naucili pjesme o miru i toleranciji za predstavu. Stariji ucenici iz katolickog skolskog centra takodje su pokazali svoj talenat plesnim pothvatima dramatizirajuci ulogu vjere u svakodnevnom zivotu. Drugi je bio nastup hora Pontanima. Hor je osnovao 1996.godine fra Ivo Markovic, franjevacni svecenik, a misija Pontanime je da spaja ljude koji vole muziku i koji zele koristiti duhovnu moc muzike kako bi ujedinili ljude u Bosni.¹ Repertoar ukljucuje muziku koja potice iz mnogih vjera, a nastup je podrazumijevao jevrejske, pravoslavne krscanske, muslimanske i katolicke pjesme. Nakon zadnje pjesme, afroamericki duhovnjak, Ralph Banks i Maurice Scott povelili su publiku do burnih ovacija.

ZENE I RELIGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prva sesija u subotu 9.maja bila je Panel o zenama i religiji u Bosni I Hercegovini i ukljucila je studente istrazivace sa CIPS-ovog magistarskog programa Religijskih studija.

Marija Grujić je predstavila istrazivanje o zenama u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. U Srednjem vijeku, zene su ponekad neslužbeno služile kao djakone ili čak propovjednice. Zene se danas prikazuju kao djevice i majke, dok se muskarci smatraju njihovim braniteljima. Tokom protekle decenije, zenama se ukazivalo da trebaju imati vise djece sa ciljem stvaranja sto vise srpskih vojnika. Ovaj argument se koristio kako bi se lobiralo za stroge zakone o abortusu. Abortus se smatra ubistvom, dok se istospolni odnosi proglašavaju heretickim. Sve sto se etiketira feministickim smatra se deuhamistickom interpretacijom "prirodnog redoslijeda." Srpsko pravoslavno stanoviste je da se zene mogu ukljuciti u drustvo ali ne i u poslove Crkve. Kao rezultat toga, zene su najvidljivije kroz svoj humanitarni rad.

¹ www.pontamina.ba

*Ona je svedena na isključivo biološku osobu, napustena, i kao sluskinja.
Posljedica ovakvog stava je ta da kolektivni karakter Crkve, sveta pricest,
postaje mit.*

Metropolitan Emilianos Timiadis, iz knjige Granice Procelja.

Ivan Lasić je govorio o rodnim pitanjima u Katolickoj crkvi. On je opisao svoje istraživanje percepcije rodnih uloga studenata katoličke teologije. On je primijetio da se gotovo polovina studenata koji su davali odgovore pokazala nevoljna ili jednostavno nespremna da govori o pojmu "inkluzije." Zaključio je da je inkluzija-uključivanje žena u Katoličku crkvu na niskom nivou. Jednako kao i za pravoslavne žene, diplomirane studentice teologije imaju tendenciju da se uključuju u pastoralne aktivnosti ili da se jednostavno dalje ne angažiraju u teološkom radu.

Emina Abrahamsdotter je pričala o problemima *fatwe* kada su u pitanju žene u islamu. *Fatwā* je religijsko misljenje prema islamskom zakonu koje daju isključivo muski autoritet ili ucenjaj. Sve u Quranu sto podlijeze interpretaciji moze dovesti do konfuzije. Emina je opisala dvije dominantne *fatwe* i kontradiktorne interpretacije od strane razlicitih muskih autoriteta:

- 1) Koristenje žene kao svojevrsne teritorije za teoloske argumente kao sto je nošenje *hijaba* (koji pokriva sve osim lica) i *nikaba* (koji pokriva sve uključujući i lice).
- 2) Status žene u religijskim funkcijama. Može li žena službeno obavljati dužnosti u religijskim zajednicama? Neki muskarci na vodećim pozicijama smatraju da je to pitanje površno: odgovor je jednostavno "ne." Ipak u Turskoj postoji mali broj žena muftija, sto je moguće s obzirom da je muftija državna-svjetočna funkcija.

Zilka Spahić-Šiljak je predstavila njenu analizu prikazivanja žene u vjerskoj štampi, posebno u srpskim pravoslavnim novinama *Pravoslavlje*, katoličkom sedmicnjaku *Katolički Tjednik*, i islamskom casopisu *Preporod*. Ona je zaključila da se u tri prikazane publikacije ocituje sljedeće:

- 1) Sve religijske zajednice ženu vide kao "drugo."
- 2) Žene nisu predstavljene kao jednake u hijerarhijama tri religijske zajednice, niti su predstavljene u službenim tijelima i delegacijama.
- 3) Žene su uglavnom predstavljene u područjima obrazovanja, socijalne i zdravstvene skrbi, aktinostima domaćinstva i aktinostima vezanim za održavanje kuće.
- 4) Žena-autora u teologiji vrlo je malo u usporedbi sa muskarcima koji pisu.
- 5) Uloga žene kao "majke" slavljena je u svim publikacijama sve tri religijske zajednice, a posebno u katoličkoj zajednici.

Na kraju je **Selma Hadžihalilović** predstavila kratki dokumentarni film koji prikazuje muslimanske zene u Bosni i Hercegovini, a svaka od njih govori o različitim profesijama i zanimanjima.

O SAZETIM PREZENTACIJAMA PROJEKATA

Drugi dan konferencije, uesnici programa iz aprilske i oktobarske grupe (2008), odnosno oni koji su dobili stipendije-sredstva za vođenje projekata u svojim zajednicama, prema ustanovljenim akcionim planovima koje su razvili u Sjedinjenim drzavama, su u grupama napravili prezentacije o implementaciji i ucinku svojih projekata. \

ZA DIJALOG JE POTREBNO DVOJE. Stolac u juznoj Hercegovini podijeljena je katolicka i muslimanska zajednica. Kao i u mnogim drugim zajednicama sirom Bosne i Hercegovine, učenici u Stocu pohađaju nastavu u istoj skoli ali u različitim smjenama, podijeljeni prema svojim nacionanim identitetima. NVO Orhideja, koju vodi jedna od uesnica aprilske grupe **Minva Hasić**, pokušava okupiti djecu iz obje vjere. Izazovi su ogromni. Lokalni svećenik je ustvari obeshrabrivao katolicku djecu od ucesca u aktivnostima Orhideje. Minvin projekat je bio inspiriran radionicom za rješavanje konflikta Judith Nelson, iz Philadelphije. Njena drama govori o 2 učenika – od kojih je jedan Bosnjak a jedan katolik – kako diskutiraju ispit o Drgom svjetskom ratu nalazeci se u odvojenim prostorijama u kupatilu. Kada napuste prostorije zure jedan u drugog u soku, govoreci *“Da sam znao da si to ti, ne bih s tobom govorio!”* Po ovoj predstavi se sada snima film koji bi trebao imati siru publiku.

INTER-RELIGIJSKI DIJALOG: EMISIJE NA RADIO ILIJAŠ. Prije rata, općina Ilijaš bila je mjesovita zajednica. Sada su vecina stanovnistva Bošnjaci, s obzirom da je vecina Srba otisla. Radio projekat aprilske uesnice programa **Sanje Zagorac-Jozić** bio je inspiriran pozitivnim primjerima interreligijskog dijaloga u multietnickim i multireligijskim zajednicama sa kojima se susrela tokom boravka u Sjedinjenim drzavama. Ona je osmislila i organizirala seriju radio programa sa nizom tema koje se vezuju uz religiju, a ukljucuju i ono sto je zajednicko i razlike.

NATJECAJ ZA ESEJ. Prateci iskustva sa interreligijskim dijalogom u Sjedinjenim drzavama, uesnik aprilske grupe **Dženan Karać** pozvao je studente iz razlicitih teoloskih institucija da predaju eseje na temu “Mladi i religija: Vjera kroz svakodnevni zivot”. Sest eseja je predano iz Gazi Husrev-Begove medrese u Sarajevu, Franjevske gimnazije u Visokom, i pravoslavnog bogoslovnog fakulteta iz Foče u Republici Srpskoj. Komisija koju su sacinjavali clanovi IMIC-a izabrala je 3 pobjednicka eseja koja predstavljaju svaku od tri vjere. Svi eseji su publicirani u multijezičnoj knjizici (na engleskom, srpskom, hrvatskom i bosanskom jeziku).

RELIGIJSKA SVIJEŠT MLADIH I SUŽIVOT. Učesnik aprilske grupe **Zoran Maksimović** implementirao je projekat uz podršku Sandžčkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda u Novom Pazaru, mješovitoj muslimanskoj i srpskoj zajednici u zapadnoj Srbiji. Njegov projekat je okupio 30 mladih muslimana i pravoslavaca (10 više nego što je bilo ciljano) u seriju interaktivnih seminara. Među govornicima su bili religijske vodje, nastavnici religijskog odgoja, akademici i NVO aktivisti. Projekat je također podrazumijevao posjete manastirima i džamijama u regiji Sandžak. Ideja iza ovog projekta bila je ohrabriti vjernike da shvate svoju ulogu vjerskih graditelja mira a ne vjerskih ratnika, i da pomognu učesnicima kako bi međusobne razlike smatrali izvorom bogatstva a ne preprekama u zdravoj mješovitoj zajednici.

IZRAZ VJERE KROZ INTEGRACIJU. Manjak znanja o drugim religijama zbog stereotipa koje su izazvali skori sukobi pogorsao je podjele među građanima Banja Luke. Lokalna mladi su uništili vjerska groblja izražavajući na taj način frustraciju i osvećujući se. Projekat učesnika aprilske grupe **Igora Lukenda** osamisljen je kako bi informirao mlade u srednjim školama o religijama predstavljenim u njihovim zajednicama – katolicanstvo, srpsko pravoslavlje i islam – uz podršku tri religijske lidera. Seminari su bili fokusirani na jednakosti i ravnosti između tri vjere. Nakon ovih seminara uslijedila je jednodnevna posjeta na tri mjesta molitve i na groblja koja predstavljaju sve tri vjere. Učesnici su vrlo pozitivno ocijenili projekat. Bio je namjerno dizajniran da bude jednostavan tako da se može ponoviti i u Banja Luci i drugdje.

OBRAZOVANJE – RELIGIJA – TOLERANCIJA. Aprilski učesnik programa **Haris Gorak**, iz Visokog u Bosni i Hercegovini, napravio je publikaciju koja je progovorila o dvostrukim problemima adolescentske pobune i netolerancije prema “drugome.” Knjižica daje pregled sve tri religije (srpske pravoslavne, katolicanstva i islama). Kako bi se mjerio učinak publikacije, Haris i njegove kolege su osmislili upitnik sa višestrukim ponudjenim odgovorima. Uzorak odnosno grupa od 60 učenika popunjavala je upitnik prije nego što im je data publikacija, i poslije nakon čitanja. Rezultati su pokazali značajno poboljšanje znanja učenika, nakon čitanja knjižice. Haris je bio vrlo sretan sa nivoom interesa koji su učenici pokazali za njegov projekat, posebno s obzirom na to da je učesce bilo proizvoljno.

CRKVE I ZASTUPANJE. Ovaj projekat nije podržan od strane IREX- a jer je predan prekasno. Ipak, on je neposredan rezultat posjete jedne od učesnica aprilske grupe **Ankice Dragin** Sjedinjenim državama. Nastojeći ojačati ulogu manjinskih crkava i poboljšati vještine zastupanja mladih crkava i vodja u zajednicama u regiji Vojvodine u sjevernoj Srbiji, gdje postoji velika katolička manjina, ali i muslimanska, evangelistička kršćanska, jevrejska te druge manjinske religijske zajednice.

JEDINSTVO U RAZLICITOSTI. Učesnici oktobarske grupe **Nedeljko Simić** i **Antonijo Aras**, iz Republike Srpske i Srbije, udružili su se sa Centrom za mlade iz Srebrenice u ovom projektu koji ima za cilj promoviranje mirne saradnje među mladima kada je u pitanju nedavna prošlost. Uključivao je okupljanje mladih iz Srebrenice, Vrsca i Beograda kako bi učili o svakodnevnim izazovima sa kojima se suočavaju u svojim zajednicama. Projekat se odnosi na probleme stereotipa i rad na njihovom smanjivanju. Takođe stvara forum za mlade gdje mogu otvoreno diskutirati teme koje su relevantne za njihovu budućnost. Pored toga, projekat uključuje posjete religijskim mjestima na tri lokacije.

DIJALOG U PORODICI. Učesnica oktobarske grupe **Zorica Kuburić** iz Novog Sada, Srbija prezentirala je prvi broj vrlo atraktivnog časopisa naslovljenog *Dijalog u porodici*. Časopis sadrži članke o religijskim pitanjima kao što su obiteljske tradicije u judaizmu, islamu i kršćanstvu, brakovi između pripadnika različitih vjera i nacionalnosti, ovisnost djece o kompjuterskim igricama. Štampano je 10,000 primjeraka časopisa. Zorica planira i drugo izdanje koje će uključiti iskustva učesnika programa Vjera I Zajednica: Dijalog, prozivljena u Sjedinjenim Državama.

SJECANJE NA ZABORAVLJENE. Projekat učesnika oktobarske grupe **Željka Đurice** ima za cilj izgradnju povjerenja između religijskih zajednica koje trenutno postoje u Livnu, u hercegovačkoj regiji Bosne i Hercegovine, kroz podsjećanje na religijske zajednice koje više ne žive u toj općini, a posebno na Jevrejsku zajednicu. Rezultat je višejezična memorijalna ploča koja je otkrivena u memorijalnom okupljanju predstavnika svih religijskih zajednica i svih vjerskih grupa, te državnih službenika.

SEMINARI ZA NASTAVNIKE KULTURE RELIGIJA. Učesnica oktobarske grupe **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle organizirala je četverodnevni seminar za 30 nastavnika u osnovnim školama. Seminar, naslovljen "Kultura religija" fokusiran je na praktične nastavne metode učenja o razlicitosti i jedinstvu monoteističkih vjera. Svi učesnici su pozitivno ocijenili seminar, rekavši kako će im pomoći u njihovom budućem radu. Jasmina je prezentirala slide-show sa seminara. Ona planira predložiti da Ministarstvo obrazovanja u Tuzli uključi ovaj kurs u službeni školski *curriculum*.

KORACI KA MIRU. Oktobarske učesnice **Emanuela Borić** iz Sarajeva i **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle udružile su se da skupa implementiraju ovaj projekat, čiji je bio da se promovira razumijevanje među različitim religijama i regijama među učenicima petih razreda iz škola u Sarajevu i Tuzli gdje učesnice predaju. Studenti različitog etničkog i religijskog porijekla učestvovali su u jednodnevnim radionicama kako bi naučili pjesme o miru i toleranciji koje su

izvedene u okviru predstave u petak navece. Rezultat projekta je i iskreno prijateljstvo izmedju dvije voditeljica projekta i učenika koji su bili ucesnici.

MEDIJI I RELIGIJSKE VRIJEDNOSTI. Ovaj projekat, koji je inicirao ucesnik oktobarske grupe **Igor Ujhazi** iz Novog Sada u Srbiji, okupio je predstavnike lokalnih medija, studente novinarstva, religijske lidere i aktiviste iz zajednice za javnu debatu o medijima i religijskim vrijednostima. Cilj je bio da se pomogne medijskim profesionalcima u Novom Sadu ali i rad na zblizavanju kako bi se smanjili religijski stereotipi i osudjivanja unutar zajednice.

RELIGIJSKE ZAJEDNICE GOVORE O SEBI. Oktobarski ucesnik programa **Caba Kovač** je iz Subotice iz regije Vojvodine u sjevernoj Srbiji, gdje postoje srpska pravoslavna, katolicka, evangelisticka, jevrejska i muslimanska zajednica. Dogovoren je projekat za predstavnike ovih zajednica da govore o svojim vjerama na katolickoj radio stanici Radio Marija. Svi intervjui su snimljeni na CD, i poslani su nastavnicima religije u regiji. **Na taj nacin je ukljuceno** 135 nastavnika religijskog odgoja u Subotici koji rade u 254 skole, sa otprilike 15,000 učenika. Projekat ne samo da doprinosi medjuvjerskom razumijevanju izmedju nastavnika i učenika, nego takodje pomaze novinarima da predstave razlicite religije na informiran nacin.

DEBATE O DEMOKRACIJI I TOLERANCIJI ZA UCENIKE SREDNJIH SKOLA. Cilj ovog projekta, koji su osmislili ucesnici oktobarske grupe **Muharem Dautović, Hasan Spahić i Mersiha Smajić**, jeste da upozna učenike srednjih skola sa principima demokratije i tolerancije kroz debate. Ucesnici podrazumijevaju studente iz Srednjobosanskog i Zenicko-dobojskog kantona. Ocekivani rezultati ovog projekta ukljucuju: potvrđivanje studentskog samopouzdanja, ohrabrivanje kritickog razmisljanja, poticanje razvoja studenata kroz literaturu i istrazivanje, i promoviranje dijaloga medju studentima razlicitog porijekla.

DONIRANJE KRVI. Ucesnik oktobarske grupe **Salih Hadžismajlović** iz Zagreba, Hrvatska opisao je kako njegov projekat ukljucuje clanove Grupe mladih muslimana iz Zagreba u akcije doniranja krvi na klinikama u Zagrebu i predstavlja gestu dobre volje za vecu zajednicu.

OPROSTAJNA VECERA

Završna veče konferencije započela je meksickom večerom u restoranu Caballero. Na putu ka restoranu, uesnici su prošli kroz centralni park, pokraj nove memorijalne skulpture za djecu koja su umrla u toku rata u Bosni i Hercegovini. Memorijal je službeno otvoren ranije tog dana, u subotu 9. maja, na dan Evrope, odnosno dan pobjede nad fasizmom. Dolaskom u Callabero, uesnici su odusevljeni pronasli njihov mural (zidnu sliku) izlozen u dvoristu restorana.

Prije pocetka meksicke gozbe, molitve su vodili predstavnici bosanskih Jevreja, Srba Pravoslavaca, Katolika, te Afroamerickih Baptista i Metodista.

Nakon vecere, ucesnici su se vratili u salu Interreligijske sluzbe kako bi culi izvedbu Mary Gospel, hora iz Srbije uz nastup kvarteta iz Slovenije i soliste iz Austrije. Grupa je odusevila mnoštvo ucesnika i gostiju i pobudila sviju da pjevaju omiljene gospele a sve je završilo kada je pjesma dosegla vrhunac sa "Don't Worry, Be Happy."

ZADNJE JUTRO

Ujutro 10.maja, americki strucnjaci su otisli. Ostatak konferencije je okupio ucesnike na finalnoj sesiji, sa prezentacijom Božena Katave Grupe za mlade Medjureligijskog vijeca Bosne i Hercegovine (MRV Bosna i Hercegovina) (www.mrv.ba).

Na sesiji zatvaranja Ann Stauffer, **Marko Orsolić**, te Shannon Bruder, Kathy Evans, i Olja Hočevan Van Wely kao osoblje IREXa od srca su zahvalili ucesnicima za uspjeh ovog programa. Takodje su diskutirali nacine na koje se moze ostati u kontaktu zbog dalje saradnje. Ann je pozvala ucesnike da se povezu sa IVC-om zbog prijedloga za dalju saradnju. Shannon je upozorila ucesnike da mogu napraviti pristup na web stranicu alumni.state.gov, koja je vrijedan izvor za umrezavanje sa ostalim alumni strucnjacima, pronalazenje poslovnih prilika, postavljanje i pristup clancima, i dijeljenje ideja sa globalnom alumni zajednicom. Konferencija je privedena kraju završnom rijecju Kathy koja je citirala antropologinju Margaret Mead:

***Nikada ne sumljaj da nekoliko ljudi kojima je stalo mogu promijeniti svijet.
Jer, na kraju krajeva, ako je ikada i bio promijenjen to je ucinilo upravo tih
nekoliko.***